

BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHISI VA UNING INNOVATSION FAOLIYATI

Ходжамуратова Раъно Джумаевна

Термиз шаҳар 5-умумий ўрта таълим мактаби ўқитувчиси

Annotatsiya. Boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalardan foydalanish yo'llari, boshlang'ich sinflarda foydalanish mumkin bo'lgan innovatsion texnologiyalarning didaktik tamoyillari, dars jarayonida interfaol metodlardan foydalanish va boshlang'ich sinflarda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati haqida ma'lumot berish.

Kalit so'zlar: intarfaol metodlar ,innovatsiya, pedagogik texnologiya, didaktik tamoyillar.

Hozirgi zamon boshlang'ich sinf o'qituvchisining asosiy fazilatlaridan biri — o'z kasbiga sadoqatliligi, g'oyaviy e'tiqodliligi, o'z kasbini sevishi uni boshqa kasb egalardan ajratib turadi. Chunki maktabda ta'lim-tarbiya ishining yuqori saviyada olib borilishi faqat o'qituvchiga, uning kasbiy tayyorgarligiga bog'liq. O'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan muhim talablardan biri shuki, u o'zi o'qitayotgan predmetlarni chuqur bilishi, uning metodikasini o'zlashtirib olgan bo'lishi zarur. Predmetni va uning nazariyasini chuqur bilishi, uni qiziqarli qilib o'quvchilarga yetkaza olishi bolalarning shu predmetga bo'lgan qiziqishini orttiradi, o'qituvchining obro'yini oshiradi. O'quvchilar o'qituvchining o'z bilimlarini bolalarga yetkaza olish imkoniyatlarini qadrlabgina qolmay, balki uning fidoyiligini ham taqdirlashadi. O'qituvchining yuksak madaniyati, uning teran bilim doirasi (ayniqsa, O'zbekiston mustaqillikka erishgandan so'ng xalqimizning o'z tarixi, madaniyati, urf-odatini o'rganishga, bilishga bo'lgan qiziqishi ortib borayotgan davrda) ta'lim-tarbiya ishlarining muvaffaqiyatli kechishiga yordam beradi.

Hozirgi zamon o'qituvchisi va ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchisi milliy qadriyatlarimizni bilibgina qolmay, keng ota-onalar jamoatchiligi ichida, sinfda uning otashin targ'ibotchisi ham bo'lishi kerak. O'qituvchi kasbiga xos bo'lgan muhim talablardan biri— bolalarni sevish, ularning hayoti bilan qiziqish, har bir shaxsni hurmat qilishdan iboratdir. Bolani sevgan, butun kuch va bilimni bolalarning kelajagi, ularni Vatanga sodiq fuqaro qilib tarbiyalashga safarbar qila oladigan insongina haqiqiy o'qituvchi bo'la oladi. Bolaga befarq, uning kelajagi bilan qiziqmaydigan, o'qituvchilik kasbiga loqayd inson haqiqiy o'qituvchi bo'la olmaydi.

«Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasi» da boshlang'ich sinf o'qituvchisining qiyofasi quyidagicha ta'riflanadi: «...eng muhimi, bolalarda o'qish, o'rganishga chinakam havas, ishtiyoq uyg'otuvchi, e'tiqod hosil qiluvchi ustoz sifatida alohida o'rin tutadi». Bu konsepsiyada boshlang'ich sinf o'qituvchisiga qo'yiladigan quyidagi talablar ham keltiriladi:

— O'zbekiston — kelajagi buyuk davlat ekaniga ishonadigan milliy iftixor tuyg'usiga ega bo'lishi;

— bolalarni xalq pedagogikasi durdonalari hamda milliy qadriyatlarimiz asosida tarbiya qila olishi;

— nutqi ravon, xalq tili boyligi, ifoda usuli va tasvir vositalarini, adabiy til uslub va me'yorini to'la egallagan bo'lishi zarur.

O'qituvchilik kasbiga xos bo'lgan bunday fazilatlarni undagi pedagogik odob shakllantiradi. Pedagogik odob o'qituvchining yuksak kasbiy fazilatidir. U o'qituvchining sabotli bo'lish, o'z hissiyotini idora qila olishi, bolalarga pedagogik ta'sir o'tkazish vosita va me'yorlarini belgilashi va aniqlashiga yordam beradigan fazilat hisoblanadi. Yuksak pedagogik odobga ega bo'lgan o'qituvchigina sinfda mo'tadil psixologik iqlim o'rnatiladi, bolalar qalbiga tez yo'l topa oladi. O'z xizmati xususiyatiga ko'ra o'qituvchi tashkilotchilik fazilatiga ham ega bo'lmog'i lozim. Buning uchun o'qituvchi tashabbuskorlik va tashkilotchilik qobiliyatiga ega bo'lib, har doim tetik, g'ayratli, o'z kuchi va imkoniyatiga ishongan bo'lmog'i zarur. Tashabbuskor va g'ayratli o'qituvchi bolalarni o'z orqasidan ergashtira oladi, o'quvchilar unga ergashadi. O'qituvchilik kasbi juda katta ruhiy va jismoniy kuch talab etadi, shuning uchun o'qituvchining salomatligiga ham ma'lum talablar qo'yiladi. O'qituvchining ovoz paychalari rivojlangan, ko'rish qobiliyati yaxshi bo'lishi, uzoq vaqt tikka tura olishi, ko'p yurishi, epchil harakat qila olishi (ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchilari) kerak. Chunki kichik maktab o'quvchilari tinib-tinchimaydigan, o'ta qiziquvchan, serharakat bo'ladilar. Bu sharoitda o'qituvchi ham shu xususiyatlarga ega bo'lmog'i lozim. O'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan umumiy talablar bilan bir qatorda, boshlang'ich sinf o'qituvchisi kasbining o'ziga xosligi ham ayrim muayyan talablarni keltirib chiqaradi. Chunonchi, boshlang'ich sinf o'qituvchisi anatomiya, fiziologiya, maktab gigiyenasi fanlaridan xabardor bo'lmog'i, o'quvchilar faoliyatini shu fanlar tavsiyasi asosida tashkil etishi lozim (sinflari gigiyenik talabga javob berishi, o'quvchilar kun tartibi, ularning aqliy va jismoniy rivojlanishini kuzatish va to'g'ri yo'naltirish); o'qituvchi o'z nutqini idora qilishi; adabiy nutq me'yorlariga rioya qilishi, ovozining baland-pastligiga ahamiyat berishi (ortiqcha baland ovoz bilan gapirish ham, sekin gapirish ham bolalarni charchatib qo'yadi); nutqning jonli, ifodali bo'lishiga 32 e'tibor berishi; bolalarni charchatib qo'ymaslik maqsadida darsda ish turlarini tez-tez o'zgartira olishi, ota-onalar o'rtasida pedagogik bilimlarni targ'ib qilishi, ular bilan yaqindan aloqa o'rnatilishi (bu faoliyat turi boshlang'ich sinf o'quvchilarining xulq-atvorini, mayllarini, jismoniy holatini o'rganishga yordam beradi) va ularga tarbiyaviy ta'sir o'tkazishga yordamlashishi kerak. Nihoyat, u o'z ustida tinmay ishlamo'g'i lozim.

¹Ayniqsa, qadriyatlarimizni o'rganishga, o'zligimizni tanishimizga, qadimiy madaniyatimizni bilishga ehtiyoj katta bo'lmoqda, zero, bu narsalarni bilmay turib mustaqilligimizni mustahkamlab, buyuk davlat qurib bo'lmaydi. Shunday ekan, boshlang'ich sinfdan boshlab bolalar sharqona tarbiya ta'siriga olinmog'i, milliy qadriyatni bilmog'i lozim. Bu o'qituvchidan shu sohada chuqur bilimga ega bo'lishni talab etadi.

¹ G'offorova .”BOSHLANG'ICH TA'LIMDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR” “Tafakkur nashriyoti”- 2011.

O'yinlarning tahlili shuni ko'rsatadiki, oliy o'quv yurtigacha va oliy o'quv yurtining boshlang'ich davrida quyidagi o'yinlardan foydalanish to'g'ri bo'ladi. Bular representativ professional faoliyatga bog'liq holatlar:

— variativ usul — mazkur faoliyat uchun variant tanlash, muomalalik, o'qituvchining ish faoliyatini o'rganishga mo'ljallangan hamda asosiy masalalarni yechishga qaratilgan vazifalar kiradi.

— moslashuv usuli — muayyan bir masalani yechish usulini qo'llashdan iborat bo'lib, bu usul ishning yakunida aniq bir pedagogik faoliyatga moslashish kerak bo'ladi;

— evristik usul — masalaga mustaqil va yangicha yondashish.

Masalan, dars jarayonini metodik tahlil qilish; alternativ reja tuzish; ma'lumotni qabul qilish, tushunish, tashqi olamga ishonchni rivojlantirish; o'z-o'ziga hurmatni oshirish; o'ziga berilgan bahodan kelib chiqib ish sharoitini yaxshilash. Har bir yangilikning yechimini topish.

Shunday holatlarda insonning o'ziga o'zi ishonishi yaxshi natija beradi va tortinchoqlik yo'qoladi. O'qituvchi kirib kelayotgan yangilikni qabul qiluvchi va o'z hayotiga tatbiq qiluvchilardan biridir. O'qituvchi o'z faoliyatini o'zgartirishda novator bo'lishi lozim. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun psixologiya tizimining o'z mexanizmi, ya'ni identifikatsiyasi bor.

Identifikatsiya — bu inson kechinmasining o'ziga xosligidir. Shunday ekan, har bir o'qituvchi yangilikni olib kiruvchi, rivojlantiruvchi novator bo'lib hisoblanadi. U yangilikni qabul qilib olar ekan, uning natijasini yaxshi tomonga buradi va uni hayotga tatbiq qiladi. Uni qabul qilish usullari quyidagicha tavsiflanadi:

1. Masalan, bizda bir yangi fikr bor. Bu fikrdagi yangilik, eskisi bilan qanday o'xshashligi solishtiriladi.

2. Buni biz bajara olmaymiz. Nega? Chunki biz bunda salbiy javobga loyiq ijobiy bazaga ega emasligimizga tayanamiz.

3. Bu yangilik hech qanday o'zgarishga olib kelmaydi. Bunda guruhga bo'lib o'qitishning ta'siri o'zgarishga olib kelmaslik fikri bor.

4. Bu yangilik qo'shimcha ish yuritishni talab etadi. Ish tajribasidagi kamchiliklar ishlab chiqiladi.

5. Bu yangilikning eskisidan unchalik farqi yo'qdir.

6. Yana qo'shimcha ma'lumotlar kiritilgan olish usullari bo'lsa, kiritiladi. Tajribada boshqa maktablarning bu yangilikka kiritgan o'zgartirishi bilan tanishib chiqish. Bu yangilikning ish sharoitiga tatbiq qilish metodikasi ishlab chiqiladi.

1. Yangilik haqidagi hujjatni ishlab chiqish.

2. Kerakli tomonini alohida yoritish.

3. Eksperiment sifatida qo'llash.

4. Salbiy metod muhokamasi.

5. Ikkala natijani solishtirish. Insonning yangilik oldidagi qo'rquv fikrining salbiy ta'siri bo'ladi.

Bu pedagog o'zi tanlagan uslubini tatbiq qilishda ta'sir qiladigan to'siqlar hisoblanadi. Bunday izlanishlar shuni ko'rsatadiki, fikriy o'yin modellashtirilishda o'quv faoliyati ijodiy o'quv faoliyatiga o'tadi. O'yin modellashtirilishi bolaning fikrlash doirasini kengaytiradi va kelgusi faoliyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

“Qaror qilamiz — baho bering” o'yini.

O'yinda parallel guruhlar qatnashadi. Birinchi guruhda o'qituvchi muammoli holatni yuzaga keltiradi, o'quvchilar o'z yechim variantlarini taklif etadilar. O'akliflar magnitofonga yozib olinadi. Yozish jarayonida o'qituvchi takliflarni o'rganib chiqadi. Munozara orqali masala o'z yechimini topadi. Ikkinchi guruhda ham shunday holat vujudga keltiriladi. O'quvchilar bu masalani yechishga urinadilar. O'qituvchi ularga: “Ilgaribroq birinchi guruhda ham ushbu muammoni yechishga uringandilar. Ular qanchalik to'g'ri qaror qabul qilganliklarini tahlil qilib ko'rsangiz, chunki bugun sizlar ham shu muammoni hal qilmoqdasiz”, deydi. Ular magnit tasmasiga yozilgan fikrlarni tahlil qilib ko'radilar. Qaror o'z tasdig'ini topadi. Bundan maqsad o'quvchilarning faolligi va fikrlash doirasini bilib olish. Didaktik o'yinlar chog'ida o'quv jarayoni quyidagicha tuziladi. Ya'ni muammoli vaziyat yaratish, o'yinning yo'nalishini belgilash, qo'yilgan ballarni jamlash va o'quvchilarning o'zini baholash. Bo'lg'usi o'qituvchilarning rivojlanishida imitatsion modellashtirish o'yinlari ham katta rol o'ynaydi. Bunday o'yinlarda muammoli pedagogik vaziyatlar vujudga keltiriladi. O'yinlarni teatrlashtirish, unda pedagoglar ham rol olib ishtirok etishlari mumkin. Bu o'yinlar aniq bilimlarni o'zlashtirishda yordam beradi.²

Eksperimental ish jarayonining birinchi bosqichida mashqli o'yinlardan foydalanilgan edi. Chunki ular diqqatni oshirishga, xotira va fantaziyani kuchaytirishga yordam beradi. Ushbu bosqichda barcha o'yinlar jamoa bo'lib o'ynalgan edi, chunki auditoriya oldida bo'lganda bolada qo'rquv paydo bo'lishi mumkin. Sekin-sekin biz individual vazifalar bajarishga o'tdik.

Ikkinchi bosqichda biroz murakkablashtirilgan vazifalarga o'tiladi. Bunday vazifalar yordamida o'ziga, o'qituvchiga o'z kasbiga bo'lgan munosabati aniqlanadi. Masalan: “Kim haq?”, “Qanday yordam berish mumkin?”, “O'qituvchilar xonasidagi suhbat” kabi mavzulardagi etudlar yordamida bo'lajak o'qituvchilarning fikr va mulohazalari bilinadi. Bunday munozaralar mavjud vaziyatda “muammoni ko'ra olish”ni o'rgatadi. Va uning bir necha yechimlarini topadi. Teatrlashtirilgan o'yinlar his-hayajonga boy bo'ladi va ayni choqda ular qo'shimcha tahlilga ham muhtojdir. Shunga ko'ra muammoni yechish uchun bo'lajak o'qituvchilarga quyidagicha masalalar topshiriladi: “O'qituvchingizni himoya qiling”. Bunda o'qituvchilarning xarakterlari, ularning ish metodi tahlil qilinadi. “Ikki xil xarakter qiyoslanadi”, “Agar sen^{3/4} bo'lganingda ^{3/4}” va hokazo. Bu o'yinlarda o'zaro munosabat tushunchasiga ham alohida o'rin beriladi. Bu bosqichda odamning “yuzidan uqish”, ya'ni uning mimikasiga qarab his-tuyg'ularini tushunish hisobga olinadi. Bu o'yinning nomi “Sehrlangan bola”.

² Tosheva Nurzoda Toshtemirovna..Education process directed to the person as the basis of increasing knowing activity of pupils. // The advanced science open access journal. United states, 2013. No6. Ctp. 83-85.

Shunday tajribalarning tahlili shuni ko'rsatdiki: o'yin faoliyati davomida bo'lajak o'qituvchilarda har xil muammolarni mustaqil yechish xususiyati aniqlangan. Bu bosqichni sensitiv deb atash mumkin. Aynan shu bosqichda o'qituvchi to'liq shakllanib, atrofda qilargaga e'tiborli, ochiq ko'ngil bo'ladi va pedagogik masalalarga professional darajada yondasha boshlaydi. Bunday bilim olish bosqichlari jarayonida u mukammal shaxs, bilim darajasi yuqori talaba bo'lib yetishadi. Buning uchun shaxsni shakllantirish texnologiyasini qo'llash lozim.³

“Erudit” o'yini. Bir necha mavzularni yakunlagandan so'ng ushbu mavzular yuzasidan muammoli vaziyat yaratuvchi bittadan savollar tuzib, kartochkaga yozib, hay'at a'zolariga tarqatiladi. Hay'at a'zolari 2—3 kishidan iborat bo'ladi. Hay'at a'zolari bilan birga (10—12 ta savolnomadan) eng qiziqarli savollar aniqlab chiqiladi. O'yin boshlanishidan oldin kartochkalar stol ustiga terib chiqiladi. Har bir guruhdan bittadan qatnashchi chiqib, o'zining guruhi uchun 4 ta savol tanlab oladi. Shundan so'ng ularga tayyorlanish uchun vaqt beriladi. Muammoni yechish uchun har bir guruh hamjihatlikda ishlaydi. Agar savol murakkabroq bo'lsa, boshqa kartochka olish imkoniyati ham beriladi. Biroq yakuniy baholashda hisobga olinadi. O'yin oxirida hay'at a'zolari berilgan javoblar va mustaqil tayyorlangan savollar yuzasidan baholarni e'lon qiladilar.

“Hamrohlik” o'yini. Guruhlar 3—4 ta muammoli “laboratoriya”larga bo'linadi. Muammo yuzasidan beriladigan ilmiy yangilikning bir qismi og'zaki ravishda aytiladi. Muammo yuzasidan barcha qo'shimcha ma'lumotlarni o'quvchilar o'qituvchiga savollar berib aniqlab oladilar. Javoblar “laboratoriya” a'zolari o'rtasida muhokama qilinadi. Olingan ma'lumot muhokamasidan so'ng qatnashchilar muammoning yechimini aniqlaydilar. Keyin har bir “laboratoriya”dan bir kishi muammo yechimi yuzasidan o'zining variantini aytadi. Shundan so'ng har bir guruh o'zining yechimini isbotlab beradi. Xohlovchilar bo'lsa, bu muammo yuzasidan qo'shimcha qilib, o'z fikrlarini bildiradilar. Guruhlarning fikrlari muhokama qilinib, baholanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Тошева Н.Т. Бошланғич синф ўқувчиларида билиш фаолиятини шакллантиришнинг ўзига хос хусусиятлари Муғаллим ҳам узлуксиз билимлендириў.– Нукус, 2020. –No2. –Б. 126-132. https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/1544/941.
2. Tosheva Nurzoda Toshtemirovna..Education process directed to the person as the basis of increasing knowing activity of pupils. // The advanced science open access journal. United states, 2013. No6. Стр. 83-85.
3. Abdumajitova S. A. STEAM TEACHING TECHNOLOGY IN PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS AS A FACTOR OF EARLY DEVELOPMENT //Экономика и социум. – 2021. – №. 1-1. – С. 10-13.

³ Тошева Н.Т. Бошланғич синф ўқувчиларида билиш фаолиятини шакллантиришнинг ўзига хос хусусиятлари Муғаллим ҳам узлуксиз билимлендириў.– Нукус, 2020. –No2. –Б. 126-132. https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/1544/941.

4. Abdukasimovna, A. S. (2022). STEAM-THE IMPORTANCE OF EDUCATING PRESCHOOL CHILDREN BASED ON EDUCATIONAL TECHNOLOGY. Results of National Scientific Research International Journal, 1(7), 75-80
5. S. Abdumajidova. STEAM teaching technology in preschool educational institutions as a factor of early development. « Экономика и социум » № 1 (80) 2021
6. G'offorova .”BOSHLANG’ICH TA’LIMDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR” “Tafakkur nashriyoti”- 2011.
7. O’zbekiston milliy ensiklopediyasi.4-tom N.A.Muslimov va boshqalar.”Innovatsion ta’lim texnologiyalari va pedagogik kompetentlik”.Toshkent-2016,147 bet
8. J.Yo’ldoshev,S.Usmonov,”Pedagogik texnologiya asoslari”,T.,2004.